

APEC ve ASYA-PASİFİK ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Sibel Elif ÖZDİLEK*

Giriş

Çağdaş dünya siyasetinde, uluslararası alanda ekonomik işbirliğine odaklanma, Kegley ve Wittkoppf (1997) ve Smith (1770) tarafından vurgulandığı gibi önemli ölçüde yıllar içerisinde değişikliğe uğramıştır. Bu değişim, Spero (1980) ve Goldstein (1994) tarafından belirtildiği gibi, uluslararası ekonomik ilişkilerin dinamiklerini daha işbirlikçi bir çerçeveye dönüştürmüştür. Rourke (2002), ekonomik işbirliğini, egemen devletlerin uluslararası örgütler aracılığıyla etkileşime girdiği ve genellikle bazı ulusal egemenliklerden vazgeçmeye yol açan ikili veya çok taraflı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu işbirliği, Deutsch (1968) tarafından tartışıldığı gibi, nüfuslar arasında bir topluluk duygusunu teşvik etmekte ve hem devlet hem de devlet dışı aktörler arasındaki etkileşimleri küresel olarak kapsamaktadır.

Ekonomik işbirliği, farklı uluslardan gelen ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırma çabalarını kapsayan ekonomik entegrasyon kavramıyla karmaşık bir şekilde bağlantılıdır (Bela, 1961). Asogwa (1999), ekonomik entegrasyonu serbest ticaret alanları, gümrük birlikleri, ortak pazarlar, ekonomik birlikler ve nihayetinde parasal birlikler dâhil olmak üzere çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilen bir süreç olarak tanımlar. Feld'de (1979) ekonomik entegrasyonu beş aşamaya ayırmaktadır. Asogwa (2009), ekonomik işbirliğinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bir 'dünya topluluğu' kavramından kaynaklandığını ileri sürer; bu düşünce, küresel ekonomik işbirliği çabalarına rağmen bölgesel entegrasyonun savaşın sona ermesinden bu yana daha da ilerlediğini belirten El-Agraa (1997) tarafından da dile getirilmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ufuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: elif.ozdilek@ufuk.edu.tr, Ankara/Türkiye, ORCID: 0000-0003-0907-8771.

Ekonomik işbirliğinin yükselişine en büyük etki Batı Avrupa'da başlamış ve "tüm Avrupa'nın ekonomik ve politik birleşmesi" ile sonuçlanmıştır (Asogwa, 1999; Lindberg, 1963). Entegrasyon yoluyla ekonomik işbirliği fikrinin desteklediği koşullar şunlardır:

- Merkezi kurumların ve politikaların geliştirilmesi
- Bu kurumlara önemli özel görevlerin atanması
- Bu görevlerin doğası gereği genişletici bir yapıya sahip olması ve
- Üye devletlerin bu tür düzenlemelere olan sürekli bağlılığı (Asogwa, 1999).

Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği'nin (APEC) şu anda Pasifik Okyanusu'na kıyısı olan ülkelerin çoğu dâhil olmak üzere 21 üyesi bulunmaktadır. Ancak, üyelik kriteri üyenin bir devlet olmaktan ziyade ayrı bir ekonomi olmasıdır. Sonuç olarak, APEC üyelerine atıfta bulunmak için üye ülkeler yerine üye ekonomiler terimini kullanılmaktadır. Bu kriterin bir sonucu olarak, forumun üyeliğine Çin Halk Cumhuriyeti'nin yanı sıra Tayvan'ın (resmi olarak Çin Cumhuriyeti, "Çin Taypesi" adıyla katılmaktadır) ve APEC'e İngiliz kolonisi olarak giren ancak şu anda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Özel İdari Bölgesi olan Hong Kong'un da dâhil olmasıdır. APEC'in üyeliği Doğu Pasifik'ten, Kuzey'de Rusya'dan, Güneydoğu Asya'dan Güney'de Avustralya'ya kadar uzanır. Pasifik'in diğer tarafta, üyeler Kuzey'de Kanada'dan, Meksika'dan Güney'de Şili'ye kadar uzanmaktadır.

Hindistan'ın APEC üyeliği başvurusu başlangıçta Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya ve Avustralya'dan destek almış; ancak Hindistan'ın Pasifik kıyı şeridinin olmaması da dâhil olmak üzere çeşitli faktörler nedeniyle nihayetinde reddedilmiştir. 2010'a kadar yeni üyeler için bir moratoryum oluşturulmuştu. Buna rağmen Hindistan, Kasım 2011'de gözlemci olmak üzere davet edilmiştir. Moğolistan, Pakistan ve Kolombiya gibi diğer ülkeler de 2008'den beri APEC üyeliği talep etmişler, Kolombiya'nın başvurusu 1993'ten 2007'ye kadar üyelik dondurması

nedeniyle ertelenmiştir. Guam ayrı üyelik talep etmiş olsa da buna şu anda ABD tarafından karşı çıkmaktadır.

APEC, başlangıçta Kuzey Amerika, Doğu Asya ve Pasifik'teki sanayileşmiş ve geliştirmekte olan ekonomileri birleştirmek için kurulmuştu. Zamanla, üyeliği çeşitli ülkeleri kapsayacak şekilde genişlemiştir. Kurucu üyeler arasında ABD, Kanada, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda, Brunei, Malezya, Endonezya, Filipinler, Singapur ve Tayland yer almaktaydı. Sonraki genişlemeler, 1991'de Tayvan, Hong Kong ve Çin'in; 1993'te Meksika ve Papua Yeni Gine'nin; 1994'te Şili'nin; 1998'de Peru, Rusya ve Vietnam'ın dâhil edilmesini öngörmüştür ve bu, APEC'in bölgedeki ekonomik işbirliğini teşvik etmedeki gelişen rolünü yansıtmaktadır. APEC, serbest ticaret, bölgesel entegrasyon, ekonomik işbirliği, insan güvenliği ve sürdürülebilir bir iş ortamı yoluyla bütünleşik bir Asya-Pasifik topluluğu oluşturmaya ve politikaları somut faydalara dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Asya-Pasifik bölgesindeki bölgesel ekonomik işbirliğinin kökenleri, Japon ve Avustralyalı akademisyenler ve iş liderlerinin bölge içi ticaret ve yatırımları geliştirmeyi amaçlayan bir diyalog için savunuculuk yaptığı 1960'lara kadar uzanmaktadır. Bu girişim, Pasifik Havzası Ekonomik Konseyi (PBEC), Pasifik Ticaret ve Kalkınma Konferansı (PAFTAD) ve Pasifik Ekonomik İşbirliği Konseyi (PECC) dâhil olmak üzere, toplu olarak serbest ticareti ve yatırımları teşvik etmeyi amaçlayan birkaç önemli konferansın oluşumuna yol açmıştır. Bu erken çabalar, kurucu ulusların siyasi taahhüdüyle birleşince, nihayetinde 1980'lerin sonlarında APEC'in kurulmasını kolaylaştırmıştır.

APEC, iki temel ilke üzerine kurulmuştur: açık bölgesellik ve ticaret serbestleştirilmesi. Ticaret serbestleştirilmesinin amacı, üye ekonomiler arasındaki ticari engelleri ortadan kaldırmak, bölge içi ticareti ve yatırımları teşvik etmektir. Buna karşılık, açık bölgesellik, bölge dışındaki aktörlerle etkileşimi kolaylaştıran bir ortam sağlamaktadır. Bu fikirler, APEC'in işbirliği açısından önem arz etmektedir ve açık bölgesellik, APEC'in misyonunu ve girişimlerini desteklemek üzere bölgeye özel tasarlanmıştır.

Bergsten'in (1994) belirttiği gibi, APEC, bölgesel ekonomik işbirliği için çağdaş bir model görevi görerek bölgesel ticaret serbestleşmesi ile küresel ekonomik entegrasyon arasındaki bağlantıyı güçlendirir ve böylece açık bölgencilige olan bağlılığını da pekiştirmektedir.

ABD'nin APEC'e katılımı da bölgesel işbirliğinin etkililiği açısından önemlidir. APEC'in ABD'ye ticaret serbestleşme ilkeleri aracılığıyla bölgeye girme şansı sunması ve böylece bölgedeki ABD merkezli şirketlerin daha fazla büyümesini kolaylaştırması beklenmektedir (Rapkin, 2001). Doğal olarak, bu duruma hem ABD'ye hem de APEC içinde savunulan Asya-Pasifik Topluluğu kavramına yönelik artan bir şüphecilikle bakılmaktadır. Sonuç olarak, bu iki kavram ABD'nin Asya-Pasifik topluluğunun bölgesel bağlamında neoliberal ekonomik politikaları teşvik etme hırsıyla bağlantılı olarak değerlendirilmelidir.

1. Kavramsal Çerçeve

Doğu Asya'daki bölgeselcilik kavramı, Asya Finansal Krizi'nden sonra literatürde ön plana çıkmış olsa da finans alanında bölgesel işbirliği otuz yıldan uzun bir süredir hali hazırda devam etmekteydi. Özellikle krizle damgalanan 1990'lar, bölgedeki bölgeselcilğin yoğunlaşmasını tetikleyen önemli bir etken olmuştur. Bu tarihi gelişme iki ayrı aşamaya ayrılabilir: ilki işbirliği çabalarıyla karakterize edilen 1990 öncesi dönem ve bölgesel finansal işbirliğinde önemli bir dönüşümü yansıtan 1990 sonrası dönem.

Bölgesel analizin teorileştirilmesi 1990 sonrası da sıkıntılı olmaya devam etti (Haas, 1976). Bölgeselcilik, Ake'nin (1987) uluslararası ekonomik ilişkileri teşvik etmede tanımlayacağı gibi "yeni politik teori" ile ortaya çıkan bir uluslararası ilişkiler politikasıdır (Akpuru-Aja, 1996). Bölgeselcilik, devletlerin seçici veya ayrımcı ticaret uygulamalarını içermeyen kazanımlar için birbirleriyle daha yakın bağlar kurmalarını teşvik eden şekillerde ne ölçüde birlikte çalışabildikleri ile ölçülmektedir (Browne, 1998: 88). Başka bir deyişle bölgeselcilik, odak noktasını ko-

bir topluluğa çeviren Alman Gemeinschaft fikrinin fiktisel bir eşdeğeri (Asogwa, 1999). Bölgeselcilik, bir "karşılıklı bağımlılık ekonomisinden" (Cooper, 1968) elde edilebilecek stratejik faydaları gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Bölgeselcilik sıklıkla ekonomik bölgeselcilikle eş tutulmuştur (Ravenhill, 1995). Bölgeselcilikle ilgili erken tartışmalar özellikle ekonomiyi yönü önceliklendirmiş ve bunun birincil odak noktası olduğunu öne sürmüştür. Ek olarak, ekonomik boyuta yapılan bu vurgu genellikle verili kabul edilmiş ve bu da bölgeselcilğin tek boyutlu bir kavram olduğu algısına yol açmıştır. Bununla birlikte, bölgeselcilğin çeşitli bakış açılarına kapsadığı ve yalnızca ekonomik bir mercektan anlaşılamayacağı açıktır.

Bölgeselcilik hem resmi (veya 'resmi') hem de gayri resmi bağlanlarda anlaşılabilir. Gayri resmi yönü, sosyo-kültürel bir çerçevede faaliyet veya topluluk duygusuyla olan bağlantısından kaynaklanır ve kinliğe bağlı bir sosyal yapı görevi görmektedir. Bu şekilde bakıldığında, bölgeselcilik belirli bir etki alanı içinde istikrar ve kontrolü sürdürmeyi amaçlayan bir misyon olarak tanımlanabilir. Bu kavram, o bölge içinde yer alan tüm üye ülkeler için eşit avantajlar sağlayan ve o bölgenin genel olan kalkınması, gelişmesi ve uluslararası ilişkilerde daha güçlü bir pozisyon gelmesini ideal edinen bir topluluk vizyonu ile ilişkilendirilebilir.

Bölgeselcilik daha resmi veya yapılandırılmış bir yaklaşım benimsenir. Genellikle devletler veya diğer varlıklarla ilgili belirli işlevleri yerine getirmek için geliştirilir. Sonuç olarak, ekonomik, güvenlik ve çevre ortak kriterlerle farklı yapılandırılmış bölgeselcilik biçimleri vardır. Tüm olarak, coğrafi yakınlık, devletler arasında belirli bir düzeyde ortak olduğunu gösterir. Bu bakış açısından, üç temel bölgeselcilik kategorisi ayrılabiliriz: birincisi, Avustralya ve Yeni Zelanda arasındaki Daha Yakın Ekonomik İlişkiler (CER) anlaşması gibi iki komşu devlet arasındaki anlaşmalar; ikincisi, bölgeselcilik; üçüncüsü, grupların öncelikle işbirlik ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan çeşitli "büyüme üçgeni" ile örneklendirilen üç komşu devletten oluşan üçlü bölgeselcilik; ve üçüncüsü, Antarktika veya Hint Okyanusu gibi birden fazla komşu devlet

ve/veya ortak bir ilgi alanına yakın olanları içeren düzenlemeleri kapsayan çok taraflı bölgeselciliktir.

Bölgeselcilik tekdüze bir kavram değildir; çeşitli ölçeklerde ortaya çıkar, gösterilebilir veya inşa edilebilir. Asya-Pasifik bölge kavramı, birkaç farklı şekilde temsil edildiği için bunun somut bir örneğidir. Örneğin, hem Asya'yı hem de Pasifik'i kapsayan kapsayıcı bir Pasifik Çemberi veya Pasifik Havzası fikrinin geniş ölçeği vardır. Ardından, daha dar bir ölçek olan APEC gelir, bunu Batı Pasifik devletlerine odaklanan ölçek ve son olarak, kesinlikle Asyalı olan bir kavram izlemektedir. Tüm bölgeselcilik biçimleri gibi, Asya-Pasifik'i çeşitli şekillerde temsil etmek ve inşa etmek veya farklı ölçeklerde farklı Asya-Pasifik bölgeselcilikleri geliştirmek için çok sayıda (genellikle çatışan) ekonomik ve jeopolitik motivasyon vardır.

Bu, tartışmalı bölgeselciliğin önemli bir yönüyle ilgilidir: kapsayıcılık ile dışlayıcılık unsuru. Özellikle, bölgeselciliğin doğasının veya ölçeğinin belirli devletleri barındırıp barındırmadığı veya yabancılaştırıp yabancılaştırmadığı ve bu bölgeselcilik biçiminin bu devletlerin hedefleriyle uyumlu olup olmadığı veya çelişip çelişmediği ile ilgilidir. Tartışmalı bölgeselciliğin bu yönü pratikte iki açıdan gözlemlenebilir. Bir açı, devletin dâhil etmeyi amaçlaması, diğeri ise devletin veya devletlerin dışlamayı hedeflemesidir. Her iki senaryoda da, bölgesel örgütlere katılım, belirli bir tür bölgesel kimliği oluşturmak veya yeniden oluşturmak için bir araç olarak işlevini yerine getirmektedir.

1.1. Asya-Pasifik Bölgeselciliğinin Ortaya Çıkışı

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından bu yana, Asya-Pasifik bölge- sinde çok sayıda bölgesel gruplaşma önerisi ortaya çıkmıştır. Özellikle 1940'larda Almanya, Japonya'nın çekirdek olarak hareket edeceği ve çevre- redeki bölgelerden gıda ve hammadde alacağı küresel bir Pan-Asya böl- gesi vizyonunu benimsemiştir (Van der Wusten ve O'Loughlin, 1990). Asya-Pasifik bölgeselciliğinin sonraki gelişimi, Japonya'nın 1940'ta Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı'nı (GEACPS) kurmasıyla önemli ölçüde

politika, daha sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında Avustralya, Yeni Ze- landa ve Hindistan'ı da kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Savaş sonrası dönemde, birbirine bağlı iki grup Asya-Pasifik'te bölge- sel işbirliğini önemli ölçüde teşvik etmiş, ABD ve Japonya'nın birincil ülkeleri ile iş liderleri ve akademisyenlerden oluşan bir 'ikinci yol' koa- lisyonu, özellikle 1960'lardan itibaren, başlangıçta Pasifik Serbest Ticaret Alanı kavramı olarak tanıtılan ve Japonya tarafından desteklenen bölgesel işbirliğini amaçlayan öneriler için bir katalizör görevi görmüştür (Berger, 1999).

1967'de esas olarak güvenlik amaçlarıyla kurulan Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), bir yıl sonra Pasifik Havzası Ekonomik Kon- seyi'nin (PBEC) kurulmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Bu son örgüt, Pasifik bölgesi genelinde işbirliğini teşvik etmeye ve geliştirmeye kararlı bir hükümet, iş dünyası ve akademik üyelerden oluşuyordu. Her iki du- rumda da birincil amaç öncelikle bölgesel işbirliğinin artırılması olmuş- tur.

Asya-Pasifik bölgesinde, Soğuk Savaş sonrası bölgesel gruplar, üye devletleri için algılanan çeşitli ekonomik avantajlar nedeniyle desteklen- mekteydi. Özellikle ekonomik güvenliğin sağlanıp, sürdürülebilir kılın- ması açısından çok önem taşımaktaydı. Örneğin, Asya-Pasifik'te bölge- selcilğin bireysel uluslar için önemli ekonomik büyümeyi teşvik edeceği beklentisi vardı. Ayrıca, bölge içindeki artan etkileşimin, 'çatışmasız ekono- mik işbirliği tezi' ve 'çatışma maliyeti tezi' kavramlarına dayanarak devletler arasındaki çatışma olasılığını düşüreceğine inanılıyordu. Bu te- oriler, bölge içindeki daha güçlü ekonomik, sosyal ve politik bağların, üye devletler arasındaki geleneksel askeri çatışmaları caydıracak önemli fay- dalar sağlayacağını ileri sürmekteydi.

Asya-Pasifik bölgeselcilikleri, geniş APEC örgütünden, ASEAN gibi daha yerleşmiş gruplara ve bireysel ülkelerdeki çeşitli devletlerarası bü- yüme üçgenleri ve kalkınma alanlarına kadar çeşitli düzeylerde kategorize edilebilir. Bununla birlikte, bölgenin tarihsel arka planı, Soğuk Savaş'ın

sona ermesi ve küreselleşmenin etkisi, Asya-Pasifik'teki bölgeselliğin Avrupa'da bulunana kıyasla farklı bir biçim alacağını ipuçlarını vermiştir.

1.2. Asya-Pasifik'te Ekonomik Küreselleşme ve 'Eski' ve 'Yeni' Bölgeciliğin Dinamikleri

Ohmae de dâhil olmak üzere yorumcular, ekonomik küreselleşme ne deniyle ulus-devletin çeşitli ekonomik roller için daha az verimli ve daha az işlevsel hale geldiğini ileri sürmüşlerdir (Ohmae, 1995). AB'nin kurulması, daha önceki pazar büyüklüğü stratejisini rekabetçi bir yaklaşıma dönüştürmüştür. Ek olarak, NAFTA gibi bölgesel anlaşmalar, Avrupa modeli bir yanıt olarak ve bazı açılardan Avrupa modelinin bir taklidi olarak ortaya çıkmıştır.

Boyut stratejisi konusunda Avrupa modeliyle paralellikler bulunsa da, daha sonra Asya-Pasifik bağlamında gelişen bölgeselliklerde birkaç önemli fark ortaya çıkmıştır. Bu, birçok analistin 'eski' bölgesellik ile 'yeni' bölgesellik olarak adlandırılan şey arasında ayırım yapmasına yol açmıştır (Rumley, 1999). Esas olarak Batı Avrupa'da gözlemlenen 'eski' bölgesellik, savaş sonrası ve Soğuk Savaş gerçeğinden ortaya çıkmıştır ve başlangıcında büyük ölçüde jeopolitik faktörler tarafından yönlendirilmiştir. Ek olarak, genellikle resmi bölgesel örgütler etrafında şekillenen, kendi kendine yeten ve iç odaklı bir yapı sergilemiştir. Bu örgütler, ortak bir dünya, Doğu Blok'una karşı muhalefetlerinde birleşmiş, benzer ekonomik kalkınma düzeylerine sahip benzer düşünen devletlerden oluşan bir topluluğu bir araya getirmiştir.

Tersine, 'yeni bölgesellik' kavramı daha sonra ekonomik küreselleşmenin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 'Eski' bölgeselliğin aksine, bu 'yeni' yaklaşım ağırlıklı olarak piyasa güçleri tarafından yönlendirilmiş, daha dışa dönük ve açık bir yapı sergilerken daha fazla esneklik hedeflemiştir. Dahası, orijinal Avrupa versiyonunun aksine, yeni bölgesellik çeşitliliği benimseyerek hem kapitalist hem de komünist olmak üzere farklı siyasi sistemlerin yanı sıra çeşitli gelişme aşamalarındaki ekonomi-

'yeni' bölgesellik, bölgesel işbirliğini teşvik etmede çok sayıda devlet dışı aktörün önemini vurgulamaktadır.

'Yeni bölgesellik' terimi, beklenmedik olmayan çeşitli bakış açılarından zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin, bazı eleştirmenler 'açık' bölgeselliğin terimler açısından bir çelişki olduğunu savunmaktadır. Diğerleri, bölgeselciliğin doğası gereği kapsayıcılık ve münhasırlığı içerdiği ve örgütsel hedeflerin, seçimlerin ve sonuçların kolektif olarak dâhili olarak belirlendiği göz önüne alındığında, bunu gereksiz olarak görmekteyler. Bu eleştirilere rağmen, özellikle de sıklıkla 'eski' olarak anılan geleneksel Avrupa modeliyle karşılaştırıldığında, APEC grubu sıklıkla 'yeni bölgeselciliğin' bir örneği olarak gösterilmektedir.

2. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği'nin Arka Plan Tarihi

1950'de Filipinler Devlet Başkanı Elpidio Quirino, bölgedeki ülkeler arasında paylaşılan siyasi, ekonomik ve kültürel hedefleri ilerletmek için tasarlanan Pasifik İttifakı'nı oluşturmak üzere yedi ülkeye davette bulunmuştur. Bunu takiben, Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) 1954'te ortaya çıkmış ve 1966'da, "o bölgedeki komünist olmayan uluslararası birliğin genişleyen mozaığının bir parçası" olarak Asya ve Pasifik Konseyi kurulmuştur (Holloran, 1986).

Soğuk Savaş, glasnost ve perestroika olarak bilinen iki kutuplu bir uluslararası çerçeve ve Başkan Gorbaçov'un reformlarıyla belirlenen II. Dünya Savaşı'nın ardından kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem, dünyayı komünist ve kapitalist fraksiyonlara bölen ve bazı ülkelerin tarafsız pozisyonlar seçtiği büyük jeopolitik değişimlere yol açmıştır. APEC'in kurulması, ulusların yeni kurulan bir dünya düzenine uyum sağlamaya çalışırken, Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası arenada stratejik rekabetin başlangıcını ifade etmekteydi. Bu arada, 1967'de kurulan ASEAN, özellikle Çin ve Japonya olmak üzere algılanan baskın güçlerin etkisi altında işbirliğini teşvik etmeye çalıştı. Buna tepki olarak, ASEAN üye ülkeleri tarafından, özellikle Soğuk Savaş sona erdikten sonra, bu gücü

dengelemek için ABD de dâhil olmak üzere dış güçlerle ortaklık kurulmuş ve bu da ABD tarafından yönetilen tek kutuplu bir dünya ile sonuçlanmıştı.

APEC fikri Avustralya tarafından 1989'da ortaya atılmış ve Pasifik Kıyısı etrafındaki on beş ülkeyi kapsayan bir forumun oluşmasını sağlamıştır. Bu süre zarfında, Avustralya Başbakanı Bob Hawke bölge içinde ekonomik işbirliğinin iyileştirilmesinin önemini vurgulamış ve bu, Kasım ayında Canberra'da düzenlenen ilk APEC toplantısıyla sonuçlanmıştır. Dışişleri Bakanı Gareth Evans'ın başkanlığındaki bu toplantıya on iki ülkeden temsilciler katılmış ve yıllık toplantılar yapılması kararlaştırılmıştır. Yine de, öneri, Asyalı olmayan ülkeleri dışlayacak bir Doğu Asya Ekonomik Topluluğu öneren ASEAN ülkelerinden gelen itirazlarla karşı karşıya kalmış ve hem Japonya hem de ABD'den önemli bir muhalefetle karşılaşmıştır.

1992'de Singapur, APEC Sekreterliği'ne ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Bu sekreterlik, o dönemde Pasifik Kıyısındaki 21 Üye Ekonomisinin Asya-Pasifik bölgesinde serbest ticaret ve ekonomik işbirliğini hedefleyen girişimler aracılığıyla uluslararası ticaret ve finansmanı teşvik etmesi için bir platform görevi görmüştür. 1993'te önemli bir ilerleme kaydedilmiş, Pasifik Kıyısından on bir ülkeyle birlikte ASEAN ülkeleri de dâhil olmuştur. 1996'da on sekiz üye ülkeyle başlayan APEC, çeşitli ekonomiler arasındaki ekonomik işbirliğini artırmaya vurgu yaparak Avustralya, Brunei, Kanada ve diğerleri gibi yirmi bir üyeyi içerecek şekilde genişlemiştir.

Serbest ticaret konusu, doğal gaz gibi doğal kaynaklar için yeni ihracat pazarlarına girmeyi ve aynı zamanda doğrudan yabancı yatırım yoluyla bölgesel ekonomik entegrasyonu sürdürmeyi amaçlayan gelişmekte olan uluslararası ekonomiler ve ASEAN ülkeleri için hassas bir konu olmuştur. APEC ülkeleri küresel nüfusun yaklaşık %40'ını, dünya gayri safi yurt içi hasılasının yaklaşık %54'ünü ve uluslararası ticaretin yaklaşık %44'ünü temsil etmektedir. Bu önemli GSYİH, küresel ekonomi içindeki stratejik konumlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Rudner, 1995). Spanier'in

(1978) belirttiği gibi, ulusları yönlendiren stratejik çıkarlar yalnızca belirli ve belirli olmayan hedeflerle ilerletilmektedir.

3. APEC Üyelüğünün Dinamikleri ve Hedefleri

APEC, başlangıcından bu yana bölgesel bir varlık olarak, özellikle hem ismi hem de üyeliği konusunda tartışmalara maruz kalmıştır. İsmiyle ilgili olarak, bazıları APEC kısaltmasının "dernek", "grup", "forum" veya "ör-güt" gibi terimlerle sonuçlanmadığını, bunun da kurucularının tam bir kurum kurma konusunda niyetlerinin yeteri kadar açık olmadığının göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak APEC, fazla eleştirel bir şekilde, bir isim arayan dört sıfat olarak nitelendirilmiştir.

Üyeliğiyle ilgili olarak, APEC'in ilk kurucularından bazıları, ASEAN merkezli, Asya ve Okyanusya'da sınırlı bir ulus grubu hayal etmişti. Ancak, ABD ve Kanada'nın etkisi, kurucu üyeler olarak dâhil edilmeleriyle sonuçlanmıştır. Ayrıca, 1993'te Meksika ve Papua Yeni Gine'nin katılımıyla APEC, Şili'nin dâhil edilmesiyle daha da genişleyen Batı Pasifik bölgesinin orijinal konseptinden uzaklaşarak bir Pasifik Çemberi örgütüne dönüşmüştür. APEC toplantılarını ASEAN ülkelerinde dönüşümlü olarak yürütmeye yönündeki ilk teklif de bu yüzyılın başında terk edilmiştir.

APEC, Tayland ve Güney Kore'de iki kez ve Papua Yeni Gine, Peru, Rusya ve 2006 toplantısı için seçilen Vietnam hariç diğer tüm üye ülkelerde bir kez toplanmıştır.

1990'ların ortalarında, Hindistan'ın potansiyel üyeliği konusunda önemli bir diyalog yaşanmış ve Avustralya'nın önemli bir destekçi olabileceği ortaya çıkmıştır. Ancak, Kasım 1997'de Vancouver'da düzenlenen APEC Liderler Toplantısı'nda, birçok kişinin beklediği gibi Hindistan'ı karşılamak yerine, Peru, Rusya ve Vietnam kabul edilen ülkeler olmuştur. Vietnam'ın dâhil edilmesi, ASEAN üyeliği nedeniyle haklı görülebilir ve Peru'nun kabulü, APEC'in Pasifik Çemberi konseptiyle uyumlu bulunabilir. Buna karşılık, Rusya'nın katılımı bölge içinde çok daha tartışmalı olmuştur. Rusya'nın 1997'de APEC'e kabulü, toplam üyeliği

tutarlı bir şekilde 21'e çıkarması, çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Genel olarak, APEC üyeliği artık hem bölgesel ekonomik hedeflere hem de küresel jeopolitik endişelere hitap etmenin bir yolu olarak görülmektedir. Örneğin, bazı analistler Rusya'nın dâhil edilmesini, ABD'nin NATO'ya katılmasına karşı çıkmasına yanıt olarak bir tür 'teselli ödülü' olarak görürken, diğerleri APEC'in 'bölgesel' çıkarlara odaklanmak yerine giderek küresel politikadan etkilendiğini ileri sürmektedirler. Bu bakış açısına sahip yazarlar, Rusya'nın tartışmalarını yalnızca Uzak Doğu ile sınırlamasının beklenmediği göz önüne alındığında, Asya-Pasifik bölgesini ilgilendiren meselelerin küresel endişeler tarafından gölgede bırakılacağını ileri sürmüşlerdir. Görünüşe göre Çin, Japonya ve Güney Kore'nin baskısıyla ve ABD'nin desteğiyle Rusya'yı dâhil etme kararı, o dönemde bazı Avrupalı gazeteciler ve eski siyasi figürler tarafından ciddi olarak eleştirilmiştir.

1993'te Seattle'da başlayan ve APEC'in 'bölgesellikten çıkarılması' ile sonuçlanan girişim, en az iki önemli jeopolitik sonuç üretmiştir. Birincisi, APEC artık Avrupa dışındaki tüm birinci kademe ulusları kapsamaktadır. Sonuç olarak, APEC yalnızca Asya-Pasifik bölgesel meselelerini ele alan bir organ olarak değil, aynı zamanda Avrupa'ya karşı çıkan bir ekonomik koalisyon olarak da görülebilmektedir. İkinci olarak, ABD hem NAFTA hem de APEC'in üyesi olarak önemli ek küresel ekonomik etki elde etmiştir. Bu bağlamda, ABD Asya-Pasifik bölgesini zayıflatmayı hedeflerken aynı zamanda ekonomik olarak Avrupa'ya karşı konumlanmıştır. (Erol, 2013: 12) Bazı analistler APEC'in "sürünmesinin" ABD'nin Pasifik Çemberinde "çıkarıcı hegemonya" olarak adlandırılan şey yoluyla neoliberal ekonomik gündemini ilerletmesinden kaynaklanabileceğini öne sürmektedirler (Johnson, 2000). Bununla birlikte, ABD için "büyük stratejik tercihi" rekabet ve çatışma ile işaretlenmiş bir ilişki yerine Avrupa ile işbirliğine dayalı bir ilişki geliştirmeye daha yatkındır. Bir başka deyiş ile "Avrupa olmadan Amerika hâkimiyetini korur ancak küresel her şey gücü yetmez; Amerika olmadan Avrupa zenginliğe sahiptir ancak güçsüz kalır" (Brzezinski, 2004).

APEC üyeliğindeki değişikliklerin yanı sıra, örgüt kurulduğundan bu yana daha kurumsallaşmıştır. Ayrıca önemli ölçüde daha büyük bir ekonomik rol üstlenmiştir ve bölgesel işbirliğini daha da geliştirme yeteneğine sahiptir. Singapur'da kalıcı bir Sekreteryaya kurulması ve 1993'te APEC'in Ekonomik Liderler aşamasının başlatılması, bölgesel konumda önemli bir yükselişe işaret etmiştir. Ek olarak, ekonomik açıdan, 1994 Bogor Beyannamesi, sanayileşmiş APEC ülkelerini 2010'a kadar serbest ve açık ticarete ulaşmaya mecbur ederken, geliştirmekte olan ülkeler 2020'ye kadar bu hedefe bağlı kalmışlardır. 1995 Osaka Eylem Gündemi, her üye devletin 1996 Manila toplantısında bir serbestleştirme planı sunmasını zorunlu kılarak Bogor üzerine inşa edilmiştir. Ancak, o zamandan beri APEC için Manila Eylem Planı'nın (MAPA) hem tasarımı hem de yürütülmesiyle ilgili önemli iç tartışmalar ortaya çıkmıştır.

4. APEC'in Tartışmalı Konuları

APEC'in bölgesel bir örgüt olarak rolü etrafındaki tartışma en azından iki temel yönü kapsıyor gibi görünmektedir. Bir yön, balıkçılık ve orman ürünleri gibi çeşitli sektörlerde ticaretin serbestleştirilmesine ilişkin bazı ulusların endişelerini vurgulamaktadır. Diğer yön, bazı gelişmekte olan APEC üyeleri arasında, daha zengin ülkelerin bölgesel ekonomik zorlukları ele almada daha büyük bir sorumluluk üstlenmesi gerektiği yönündeki duyuguyu yansıtmaktadır.

Bu tartışma genel olarak iki ana gruba ayrılabilir: sözde iymserler ve şüpheciler veya kötümserler. İymserler APEC'i yalnızca bölgesel bir ekonomik işbirliği kuruluşu olarak değil, küresel ekonomik serbestleşmenin bir katalizörü olarak görüyorlardı. Örneğin, Bangkok'taki 2003 toplantısında, APEC'in küresel serbest ticaret için bir baskı grubu olarak hizmet etmesi kavramı yeniden ele alınmıştır. Ek olarak, DTÖ'nün serbest ticaret konusundaki müzakereleri sektöye uğrarsa APEC'in dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmesi önerilmiştir. Buna karşılık, Santiago'daki 2004 toplantısında, APEC serbest ticaret alanı fikri konusunda bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu konuda APEC içinde bir bölünme

var gibi görünmekle birlikte; bazı ülkeler (Avustralya, Kanada, Şili, Yeni Zelanda, Singapur, Tayvan ve ABD gibi) genel olarak bu kavramı desteklerken, diğerleri (Çin, Endonezya, Japonya ve Malezya dâhil) ihtiyatlı olmayı seçmiş veya açıkça karşı çıkmışlardır.

APEC ile ilgili kötümserler, bölgesel hedeflerle ilgili olarak üç büyük iç anlaşmazlık alanına işaret etmektedir; bunlar genel olarak kültür, kamu nizamı ve eşitsizlikle ilgili argümanlar olarak kategorize edilebilir. Calvert ve Stubbs (1997) gibi bazı akademisyenler, APEC içinde hedeflerin konusunda dikkate değer düzeyde bir kültürel çatışma olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakış açısı, APEC üyesi ülkelerin iki ana gruba ayrılabilirliğini ileri sürmektedir: APEC hedeflerine "neoliberal" bir yaklaşımla uyumlu olanlar ve "Asya" bakış açısına bağlı olanlar. Büyük ölçüde Anglo-Sakson üye devletler tarafından desteklenen neoliberal grup, yalnızca ekonomik liberalleşmeye daha fazla vurgu yapılımasını değil, aynı zamanda APEC için geliştirilmiş bir kurumsal çerçevenin de savunuculuğunu yapmaktadır. Esasen, bu grup APEC içinde serbest ticareti ve daha fazla kurumsallaşmayı arzulamaktadır ve bu da geleneksel Avrupa bölgesiçiliğinin modelini yansıtmaktadır. Tersine, 'Asya' bakış açısı kurumsallaşmadan ziyade fikir birliğine, esnekliğe ve sürece öncelik vermektedir. Sonuç olarak, APEC'in ABD liderliğindeki bir 'Anglo-Sakson' bloğuna ve Japonya liderliğindeki bir 'Asya' bloğuna bölünme riski taşımaktadır. Örneğin, Japonya bölgesel serbest ticareti sürdürmek yerine bölgesel ticaret işbirliğini tercih ediyor gibi görünmektedir (Berger, 1999).

İç çatışmayı yoğunlaştırabilecek bir diğer faktör de APEC'in büyüklüğüdür. 21 yaşında, yakın zamanda bölgesel grupların en büyüğüydü ve on yıldan kısa bir sürede dokuz üye eklemiştir. Buna karşılık, AB'nin benzer bir genişlemeyi başarması 40 yıldan fazla zaman almıştır. APEC'in önemli ölçüde büyük olması ve kültürel çeşitliliği, bir 'bölgesel' örgüt olarak biraz hantal yapısına bir dereceye kadar katkıda bulunmaktadır.

İç anlaşmazlığın ikinci önemli yönü, APEC'in 16 yıllık faaliyeti boyunca elde ettiği ölçülebilir ekonomik avantajlar ile bölgesel serbest ticarete doğru bir kaymadan doğabilecek potansiyel faydalardır. Bu

'kaçınılmazlık' argümanına ilişkin bir bakış açısı, bölgesel ekonomideki değişiklikler ve ilerlemeler nedeniyle Asya-Pasifik içi ticaretteki büyümenin her durumda gerçekleşeceğini ileri sürmektedir.

APEC ülkeleri için daha serbest bölgesel ticaretin olası ekonomik avantajlarını değerlendirmek için büyük çaba sarf edilmiştir. Örneğin, ikili ticaret akışlarının ekonometrik analizi, tüm tarife engellerinin ortadan kaldırılmasının APEC ticaretinde %13'lük (Sadat, 2015) bir genişlemeye yol açabileceğini göstermektedir. Tersine, serbest ticaret yanlısı duruşa alternatif bir bakış açısı bulunmaktadır ve bu tür bir büyümenin, APEC'i kısa vadede önemli ölçüde etkileyemeyeceği, bölgesel ekonomik kalkınmanın özelliklerini yansıtabileceğini ileri sürmektedir. Ek olarak, bazı eleştirmenler APEC'in girişimlerinin potansiyel olarak küresel ekonomik kuramları zayıflatabileceğini ve hatta bölgesel ekonomiye dayalı rekabeti ve çatışmayı tımandırabileceğini iddia etmektedirler.

APEC içindeki önemli bir anlaşmazlık noktası, APEC'in neoliberal gündeminin daha küçük üye devletler ve topraksız kırsal sakinler ve düşük ücretli çalışanlar dâhil olmak üzere marjinalleşmiş nüfuslar üzerindeki potansiyel olumsuz etkileri konusunda endişelere yol açan eşitsizlik sorunu etrafında dönmektedir. 'İnsan güvenliğinin bu şekilde ihmal edilmesi, bölgesel istikrarsızlık riskini artırabilmektedir. APEC'in etkinliğine yönelik eleştiriler, özellikle birçok üye devletin bölgesel ve çok taraflı ticaret serbestleşmesinin genel hedeflerini baltalayabilecek ikili ticaret anlaşmaları peşinde koşmasıyla birlikte, birincil hedeflerinin incelenmesine yol açmıştır.

5. APEC ve Zorlukları

Keohane ve Nye (1974), uluslararası bir örgütün karşılaştığı sınırlamaların öncelikle içsel olduğunu ve üyeleri arasında fikir birliği oluşturma zorunluluğundan kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Palmer ve Perkins (1999) çalışmalarında Asya'daki bölgesel örgütlenmenin önündeki temel zorlukları belirlemiştir. Bunlar arasında "ideolojik ve politik farklılıklar,

farklılıkları, yerellik ve coğrafi engeller” yer almaktadır. APEC, net bir tanımla ve amacının olmaması nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin, “Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik büyümeyi, işbirliğini, ticareti ve yatırımları kolaylaştırmak için birinci sınıf forum” olduğunu iddia etmektedir ve “bölge için ekonomik büyümeyi ve refahı daha da artırmak ve Asya Pasifik topluluğunu güçlendirmek” için kurulmuştur. Bununla birlikte, özellikle APEC’in parçası olmayan Avrupa ülkelerinin bakiş açısında, örgütün etkinliği hakkında devam eden tartışmalar vardır. The Economist’te (2007) göre, “APEC oldukça boş bir gevezelik olarak tanımlanmıştır.”

Bölgedeki devam eden kutuplaşma zorluklar yaratmaya devam etmektedir. Uluslararası ilişkilerdeki çok sayıda akademisyen küresel kutuplaşma namiklerini vurgularken, bölgeler içinde daha yerel kutup yapılarının varlığı göz ardı edilemez. Lemke ve Warner’a (1996) göre, “uluslararası sistem birden fazla sistemden oluşmaktadır. Küresel sistem dünyadaki tüm devletleri içerirken, bölgesel sistemler yalnızca yerel üyelerden oluşmaktadır.” Örneğin, Çin, Japonya ve ABD arasındaki ilişki “başka bir tür ilişki” olarak adlandırılmıştır. Zhang ve Montaperto’nun (1999) belirttiği gibi, bu üç ülke nüfuslarını APEC’in geliştirmekte olan ülkelere kadar genişletmektedir. Bir Japon diplomat APEC ile ilgili sorunu vurgulayarak, “özellikle geliştirmekte olan ülkeler arasında, bizim (Japonya) biraz ihtiyatlı yaklaşacağımız çeşitli endişeler var.” dedi. Bu açıklama, APEC içindeki gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle etkileşimlere farklı stratejik tepkiler sergilediğini göstermektedir.

APEC entegrasyonuna doğru ilerlemenin oldukça kademeli olduğunu belirtmek önemlidir. Örneğin, Asya-Pasifik bölgesinde serbest ve açık ticaret ve yatırım kurmayı amaçlayan temel anlaşmalar yapılmış olsa da, Japonya, ABD ve Çin gibi büyük ekonomilerin diğer gelişmiş ülkelerle birlikte 2010 yılına kadar tüm ticaret engellerini ortadan kaldırması beklenirken, diğer ülkelerin 2020 yılına kadar sıfır engelle ulaşması bekleniyordu. Ne yazık ki, bu önemli ülkeler ticaret engellerini henüz tamamen ortadan kaldıramazken bu daha az gelişmiş ülkelerin kendi engellerini

rekabet edip edemeyecekleri konusunda soruları gündeme getirmiştir (Copeland, 1969). Echezona (1998), “serbest ticaret alanı birkaç varsayımına dayanmaktadır: ülkeler arasındaki sınırların ticaretin serbest akışına izin vermek için ortadan kaldırılması gerektiği ve ülkeler arasındaki ticaretin serbest akışının devletler arasında kalkınmayı ve uyumu teşvik etmektedir. Buna karşılık, Marksist bakış açısıyla yaklaşanlar, serbest ticaret alanı kavramının gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan muadillerine karşı dumping ve emperyalist uygulamalara yol açabileceğini savunmuşlardır. Bu sorunlar APEC’in sürdürülebilir ekonomik işbirliği hedefini yerine getirmek için üstesinden gelmesi gereken zorluklardan bazıları temsil etmektedir.

Sonuç

Çağdaş “modern dünya sistemi”nde (Wallerstein, 1974), ekonomik işbirliği yaygındır. APEC, “uluslararası ilişkilerin modernizasyonunu ve dönüşümünü” kolaylaştırmıştır (Morse, 1976). Sonuç olarak, bu analiz için teorik bir çerçeve ararken (Mansback & Vasquez, 1981; Roper, 1978), hem ekonomik hem de politik incelemenin temeli olarak açık bölgecilik seçilmiştir (Eaton, 1965). Bu çalışma, bölgenin standart bir serbest ticaret ekonomisi kurma yolundaki ilerlemelerini göstermektedir.

APEC bağlamında, Papua Yeni Gine, Şili ve Vietnam gibi daha az gelişmiş çevre ülkeleri, Çin, ABD ve Japonya gibi büyük ekonomilerle ekonomik diplomasiyenin faydalanmaktadır. Avantajlar, farklı diplomatik ilişkiler ve anlaşmalar nedeniyle farklılık gösterse de, daha zengin ülkelere daha fakir ülkelere yönelik kasıtlı yardım ve hibe stratejileri, diğer ekonomik destek türleriyle birlikte, piyasa entegrasyonunun şekillendirdiği küresel manzarda “mutlak kaybedenleri” dengelerken “göreceli kaybedenleri” desteklemeye hizmet etmektedir. Şu anda APEC, “modern dünyada” önde gelen bir “uluslararası örgüt” olarak öne çıkmaktadır (Taylor, 1995). Akpuru-Aja’ya (2002) göre, “üye ülkelerin, tüm ortakların karşılıklı faydalar elde edeceği işbirlikçi girişimlere gönüllü olarak katkıda bulunmaları beklenmektedir.”

Eleştirmenler, APEC üyeleri arasındaki ticari dengesizliklere, pazarda çatışmalara ve diğer bölgelerle komplikasyonlara yol açabileceği konusunda endişelerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, APEC, siyasi irade eksikliği, kamuoyunun hoşnutsuzluğu ve serbest ticaret girişimlerine karşı iç lobicilikten kaynaklanan zorluklarla karşı karşıyadır. FTAAP, küresel pazardaki çarpan etkisiyle 'sermaye birikimini' (Lüksemburg, 1964) ve 'dünya çapında kar birikimini' (Amin, 1974) kolaylaştırmıştır. Dahası, APEC'in kalkınma işbirliği devam eden bir çalışmadır (Browne, 1998). Bu nedenle, küresel ekonomik ilişkilerde işbirliğini artırmak için APEC, sürdürülebilir bir bölge içi stratejiyle kendini yeniden tanımlamalıdır.

Kaynakça

- Ake, C. (1987). *Modern Political Theory*, Port Harcourt: University of Port Harcourt Press.
- Akpuru-Aja, A. (2002). *Selected Themes in International Economic Relation: Understanding Trends of Globalization and Regionalization*, Enugu: Rhyce Kerex Publishers and Keny & Brothers Enterprises
- (1996) "International Economic Relations", Mimeo, Uturu: Abia State University.
- Amin, S. (1974). *Accumulation on a World Scale: A Critique of the theory of Development*, New York.
- Asogwa, F. C. (1999). *Understanding International Relations*, Enugu: Vanguard Press Ltd.
- Bela, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*, London: Allen and Unwin.
- Berger, M. T. (1999). "APEC and its enemies: the failure of the new regionalism in the Asia-Pacific", *Third World Quarterly*, 20(5), 1013-1030.
- Browne, S. (1998). "Expanding Lateral Partnership" in *Cooperation South*, New York: UNDP, No. 2.
- Brzezinski, Z. (2004). *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, New York: Basic Books.
- Burton, J. (1972). *World Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cooper, R. (1968). *The Economic of Interdependence*, New York: McGraw Hill.
- Copeland, M. (1969). *The Game of Nations*, New York: The Book Press.
- Eaton, D. (1965). *A Framework of Political Analysis*, Englewood Cliffs: Prentice Hall.

- Echezona, N. (1998). *International Politics in the Post-cold War Era*. Awka: Meklink (1993) *Hegemony or A New World Order*, Awka: Meklink.
- El-Agraa, A. M. (Ed.). (1997). *Economic Integration Worldwide*, New York: St Martin's Press.
- Goldstein, J. S. (1994). *International Relations*, New York: Harper Collins.
- Haas, E. B. (1976). "Turbulent Field and Theory of regional Integration", *International Organization*, 30(2), 173-212.
- Halloran, R. (1986). "Non-Communist Asian Nations Unites to offset Red Chinese, *Philadelphia Inquirer*.
- Johnson, C. (2000). *Blowback: The Costs and Consequences of American Empire*, New York: Metropolitan Books.
- Keohane, R. O. and Nye, J. (1974). "Transnational Relations and International Organizations", *World Politics*, 27, (1) (1972) *Transnational Relations and World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lemke, D. and Warner, S. (1996). "Power Parity: Commitment to Change and War", *International Studies Quarterly*, Vol. 40.
- Luxembourg, R. (1964). *The Accumulation of Capital*, New York: Monthly Review Press.
- Mansback, R. and Vasquez, S. (1981). *In Search of Theory*, New York: Columbia University Press.
- O'Loughlin, J. and Van der Wusten, H. (1990). "The political geography of panregions", *Geographical Review*, Vol. 80, pp. 1-20.
- Ohmae, K. (1995). *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economics*, London: HarperCollins.
- Palmer, N. F. and Perkins, H. C. (1999). *International Relations* (3rd) New Delhi: CBS Publishers and Distributors.
- Ravenhill, J. (2001). "APEC and the Construction of Pacific Rim Regionalism", Cambridge: CUP. *Asia-Pacific*, 2(2), 167-195.
- Rudner, M. (1995). APEC: The Challenges of Asia Pasific Economic Cooperation. *Modern Asian Studies*, 403-437.
- Rumley, D. (1999). *The Geopolitics of Australia's Regional Relations*, Dordrecht: Kluwer.
- Sadat, Said Azizullah. (2015). *Ticari açıklık açısından büyüme ve yakınsama: APEC ülkeleri üzerinde bir uygulama.. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye.*
- Smith, A. (1770). *An Inquiry into the Wealth of Nations*, London; Methuen
- Spanier, J. (1978). *Games Nations Play*, New York: Praeger Publishers
- Spero, J. E. (1980). *The Politics of International Economic Relations*, London: George Allen and Unwin.
- Taylor, P. (1995). *International Organization in the modern Word*, London: Pinters.
- The Economist. (2007). "APEC-a pretty empty chatter". November 20, in http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=9788478.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System I*, New York: Academic Press.
- Zhang, M. and Montaperto, R. N. (1999). *A Triad of another Kind*, New York: St Martin's Press.